

Kristijonui Donelaičiui – 300

Martynas Mažvydas, Kristijonas Donelaitis ir Vilhelmas Storosta-Vydūnas – lietuviškojo žodžio Mažojoje Lietuvoje riteriai. Jonas Grinius Vydūną yra įvardijęs kaip „Donelaičio tėviškės jaunesnįjį sūnų“. Donelaitikoje Vydūnas dažniausiai prisimenamas svarstant „Metų“ lietuviškumą ir šio krašto kultūrą. „K. Donelaitis kūrė savo „Metus“ būrams, bet kūrė juos nuo „Homero šaligatvio“, vedusio į Tilžės kvartalus, su kuriais pačiu produktyviausiu savo gyvenimo laikotarpiu susijęs kitas tautos milžinas – Vydūnas. K. Donelaitis – tai žingsnis (ir toli gražu nebe pirmas) į Vydūną“¹. Šio pacituoto straipsnio autoriai K. Donelaitį ir Vydūną laiko baltiškosios kultūros atstovais, prie kurių priskiria ir Immanuelį Kantą, Nikolajų [Mikalojų?] Koperniką, Johanną Gottfriedą Herderį, E. T. A. Hoffmanną. Kunigui Stasiui Ylai K. Donelaitį primena ne tik Vydūnas, bet ir vysku pas Pranciškus Būčys bei Stasys Šalkauskis: „Kiekvienas iš jų buvo panašus į Donelaitį moralistas, tik savu būdu ir savu laiku“². Vytautas Kavolis K. Donelaičio ir Vydūno kūryboje išvelgia panašumų, kuriuos pirmiausia sieja su liuteronų tikėjimo tradicija. Tai individualus Švento Rašto interpretavimas ir santykis su Dievu, metafizinės lyčių lygybės deklaravimas, dvasinės asmenybės laisvės užuomazgos, kurias kaip sau-žmogaus koncepciją išplėtojo ir įtvirtino Vydūnas. „Įdomu tai, kad Vydūnas sau žmogaus atsiradimą išvelgia tame pačiame laikotarpy ir ten pat, kaip ir Donelaitis, kalbėjęs apie „savavalninkus“, t. y. XVIII a. viduryje, toje pačioje Prūsų Lietuvoje“³. Viktorija Daujotytė, didįjį hegzometro meistrą gretindama su Vydūnu, pabrėžia esminį jų rūpestį – tautinės tapatybės ir žmoniškumo puoselėjimą: „Ir vienam, ir kitam didžiausia vertybe atrodo savų papročių, savos kalbos laikymasis, blaivus, nuovokus gyvenimas“⁴. O šios dvi svarbios vertybės viena nuo kitos neatsiejamos: „Taigi nuo Donelaičio ligi Vydūno ėjo ta pati mintis, kad tautybės išlaikymas grindžia tautos moralę“⁵.

Vydūnas apie K. Donelaitį ir jo kūrybą

Vydūnas apie K. Donelaitį pirmą kartą turbūt „viešai prabilo istoriosofiniame 1911 m. traktate „Mūsų uždavinys“⁶, kuriame įvertina K. Donelaičio indėlį stiprinant lietuviškumą ir apgailėstauja, kad poeto kūriniai ilgai buvo menkai prieinami tautai. Vydūnas apie K. Donelaitį rašė ir jo „Metų“ ištraukas spausdino savo leistame žurnale „Jaunimas“, o artėjant jubiliejiniams K. Donelaičio metams „Prūsų lietuvių savaitraštyje“ publikavo didesnės apimties straipsnį „Donelaitis – poetas“. Tais metais buvo renkamos aukos K. Donelaičio paminklui, tad Vydūnas, įvertindamas jo indėlį tautos kultūrai, rašė, kad mes nusikaltę poetui, skyrę jam pernelyg mažai dėmesio. „Metus“ mąstytojas traktavo kaip paminklą lietuviškumui ir tai ragino įvertinti: „Statykim širdin paminklą, kurį jis pats mums yra palikęs. Ir mes tarnausime kuo geriau tautos pažangai“⁷.

Vydūnas žavėjosi „Metų“ išraiškos tikslumu ir ypatinga žodžių tvarka, jų „judėjimu – guvumu“, ritmu; pasak jo, poetas – ne stebėtojas, jis ne pasaulio paviršiuje, bet gelmėje; K. Donelaitis ne stebi būrų gyvenimą, bet „su jais argi tiesiog jais gyvena“. Mąstytojas spėjo, kad šis kūrėjas būrams skaitydavo ar gal net mintinai deklamuodavo savo „Metus“. „Ir žmonės matė savo gyvenimą [lyg] veidrodyje. Aiškus jis jiems pastoj. Donelaitis jį jiems parodė. O tai poeto uždavinys“⁸.

Į kai kuriuos K. Donelaičio kūrybos aspektus Vydūnas žvelgė kritiškai ir straipsnyje netgi iškelia klausimą, ar išties jis yra didis poetas. Abejones pagrindžia tuo, kad K. Donelaitis rašęs daugiau apie menkus žmonių buities dalykus (kreipė dėmesį į gyvenimo mažmožius ir net menkumus), o nesigilino į „didžius žmonių arba tautos klausimus“. Čia pat ir paaiškina: „Neturėjo tam dvasios.“ Vydūnui nepatiko K. Donelaičio pasakojimai apie lietuvininkų nedorybes ir kalbėjimas apie neigiamus dalykus apskritai, ypač – pasakėčia apie šūdvalalį. Vis dėlto tokį K. Donelaičio kalbėjimą pateisina – kaip raginimą suprasti, susivokti, kas gera ir kas bloga, ir „nusikreipti“ nuo to, kas yra žema, niekinga. Į šias Vydūno abejones ir K. Donelaičio „žemą stilių“ dėmesį atkreipė Saulius Žukas: „Vydūnas visai pagrįstai konstatuoja Donelaičio pasakėčios paradoksalumą, tik gaila, kad jį neigiamai vertina“⁹. Savo straipsnį pavadinęs paties Vydūno ištarme, S. Žukas jame išvelgia pasakėčios apie šūdvalalį idėjas, kurios, beje, buvo svarbios ir Vydūnui – tai buvimas savimi ir apsimetinėjimas, religinė veidmainystė ir pan.

Knygoje „Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis“ Vydūnas išryškina lietuvišką poeto mąstymą, žmogaus atsakomybės gamtai pajautą, tautinės tapatybės išlaikymo svarbą, gyvojo tikėjimo reikšmingumą (suvokiant tai kaip Dievo valios, galios ir malonės priėmimą), akcentuoja lietuvių kalbos unikalumą. Pasak mąstytojo, kalboje „glūdi senųjų laikų žmonių ypatumų apraiškos. O tai yra didžio svarbumo. Lietuviams tuo palaikytos tos žmoniškumo vertybės, kurios dabarties tautos retai ar visai nebsireiškia“¹⁰. Taip Vydūnas paaiškina ir svarbią lietuvių tautos misiją apreiškiant žmoniškumą, nes ši duotybė glūdinti senojoje lietuvių kalboje.

K. Donelaičio ir Vydūno laikotarpio paralelės

K. Donelaitį (1714–1780) ir Vydūną (1868–1953) skiria daugiau nei šimtmetis, bet abu jie – svetimos kalbos ir kultūros ujami lietuvininkai – susidūrė su panašiomis problemomis ir iššūkiais.

Prūsijoje po didžiojo maro buvo užimamos ištuštėjusios apylinkės – į jas kėlėsi įvairių tautybių žmonės. Pasak to meto istoriko Augusto Lucano, Europoje nebuvo kito tokio krašto, kur būtų toks didelis „gyventojų, kalbų, religijų, papročių ir mąstymo būdų įvairumas kaip Prūsijoje“¹¹. Vykdamas aktyvią germanizacijos politiką, lietuvininkai atsidūrė ypač blogoje padėtyje. Lietuvininkų žemes kartu su kitu jų turtu valdininkai

galėjo lengvai nusavinti ir perduoti kolonistams. Lietuvių būrų niekinimas, smurtas prieš juos ir diskriminavimas K. Donelaičiui buvo gerai pažįstamas.

K. Donelaičio ir Vydūno epochų panašumą „Lietuviškuose fortepijonuose“ atskleidė Johannesas Bobrowskis – jis „sąmoningai perkelia skaitytoją į XVII a., išryškindamas šios epochos visuomeninio-socialinio gyvenimo vaizdą, kuris tiesiogiai primena Antrojo pasaulinio karo išvakarių aktualijas“¹². K. Donelaičio patirtus žiaurumus, kraštą užplūdus rusų kariuomenei 1766 m., Franzas Oskaras Tetzneris lygina su kur kas didesniais žiaurumais, kuriuos to krašto žmonės patyrė 1914 m. Karo žiaurumai skatino K. Donelaitį ir Vydūną tai apmąstyti, ir abu savo laiką yra pavadinę „netikėjimo laikais“. Vykstant karui, abiem yra tekę pasitraukti į girią: K. Donelaičiui – vengiant susidūrimo su žiaurumu pasižymėjusiais rusų kareiviais, Vydūnui – sovietų armijai naktimis bombarduojant Tilžę. Karo veiksmams nurimus, lietuvininkai Prūsijoje (ir XVII a., ir XX a. pirmoje pusėje) susidūrė su aktyviais germanizacijos procesais. Ir tik keli vokiečiai šviesuoliai domėjosi čia nykstančia lietuvininkų kalba ir savita jų kultūra, užrašinėjo liaudies dainas. Anot Mykolo Biržiškos, XVII a. įsigalėjus krikščionybei, „pamažėl nykstant senovės būdai, papročiams“ ir „stambeldystės liekanoms“, vokiečiai būrų kultūrą ėmė netgi idealizuoti. „Pirmiau šviesuomenė niekino stambeldžių lietuvių kultūrą; dabar ji ėmė ją gerėti“¹³. Tai galėjo padrąsinti ir K. Donelaitį – parodyti „Metuose“ panteistinę būrų pasaulėžiūrą ir jų tikėjimą, savitą kultūrą.

Kolonizacijos metu Prūsijoje prieglobstį susirasdavo ne tik įvairių tautybių ir papročių žmonės, bet ir persekiojamų konfesijų, sektų nariai. Pasak Leono Gineičio, konfesijų įvairovė ir jų maišatis lėmė tai, kad čia buvo laisviau pasirenkami tikėjimo principai, plito sinkretizmo tendencijos. Tačiau patys liuteronų dvasininkai – ne tik Prūsijoje, bet ir visoje Vokietijoje – geru pavyzdžiu savo paraprijiečiams nebuvo. Kad dvasininkija atsinaujintų, buvo imtasi netgi įvairių įstatyminių žingsnių. Studijuodamas Karaliaučiuje, K. Donelaitis neabejotinai susidūrė ne tik su pažiūrų įvairove, bet ir su aršiomis kovomis, kurios vyko tarp konservatyvių teologų ir tų, kurie siekė permainų.

Dvasinio ir religinio gyvenimo atsinaujinimo pradininku Vokietijoje laikomas Johannas Eckhartas (± 1260–1327), pirmasis ėmęs rašyti religinius tekstus ne (kaip buvo įprasta) lotyniškai, bet tuomet vadinamąja *barbarų* – vokiečių – kalba. Didelę įtaką Vokietijoje darė Jakobo Böhme's (1575–1624) idėjos. Mistinis judėjimas Vokietijoje ilgainiui įgijo savitų bruožų ir galų gale XVI a. atvedė prie reformacijos. Mistika Vokietijoje pamažu tolo nuo bažnyčios, bet ji perėjo į vokiečių filosofiją ir grožinę kūrybą¹⁴.

Pasak L. Gineičio, kartu su dėmesiu Biblijai ir ypač Naujajam Testamentui Vokietijoje XVII a. plito „religingumo linkmė, palaikoma mistinių V. Weigelio, J. Böhme's sugestijų“¹⁵. J. Böhme panteistiniam misticizmui suteikė naujų bruožų: jis praplėtė J. Eckharto mistikos problematiką, nes „jo spekuliacijų objektas buvo ne tik Dievas ir siela, bet, kaip būdinga Renesansui, taip pat ir gamta“¹⁶. Vokiškoji mistika XVII a. plėtojosi keliomis kryptimis, iš kurių savo įtaka ilgainiui išsiskyrė pietizmas. Pradžioje tai buvo savita protestantizmo sekta (opozicija oficialiai Liuteronų bažnyčiai), kuri akcentavo individualaus Dievo išgyvenimo, įsigilinimo į save, moralinio tyrumo, vidinės maldos

būtinybę. Kartu su mistika plito panteizmo idėjos. „Panteizmas Vokietijoje tebebuvo gyvas net ir XIX a. pirmoje pusėje (Hėgelis ir Šelingas)“¹⁷. Tad galima teigti, kad K. Donelaičiui gerai pažįstamos panteistinės idėjos per vokiečių kultūrą pasiekė ir Vydūną. Kitas panteistinių idėjų šaltinis – lietuvių pasaulėjauta senojoje religijoje ir kultūroje.

Religinė (krikščionybės) krizė ir įvairių dvasinių mokymų plitimas bei sin kretizmas K. Donelaičiui buvo pažįstamas. Jis matė ir toli gražu ne pavyzdinę kunigų gyvenimą: rūkymą, kortavimą, girtavimą, menką dėmesį savo asmenybės ugdymui, dvasinėms paraprijiečių reikmėms, o daugiau – rūpinimąsi savo materialine gerove ir patogiu gyvenimu. Jis apgailestavo: „Nes mano laikais jau atsirado karta, kuri vien tikrai vilnų, o ne avių ieškojo. Jei apie ką nors ir būdavo šnekama, tai dažniausiai apie pajamų padidinimą ir pakėlimą, o dievobaiminga ir rimta kalba darėsi vis tylesnė ir silpnesnė. Kai žemiškai nusiteikę kunigai susitikdavo, retai išgirdavai šnekantis apie mokslus ir kalbas, o apie pajamų padidinimą ir žemišką pelną būdavo iki koktumo mielai plepama“¹⁸.

Cituojamo pirmojo sakinio mintys identiškos vokiečių mistiko J. Böhme'ės mintims apie tikrąjį pastoriaus pašaukimą. Šis vokiečių mistikas apgailestavo dėl vyraujančių tendencijų, kai pastoriai avimis jau nesirūpina, bet „ieško tikrai vilnos, savo garbės, valdžios, prabangos, šlovės ir malonumų; švaistomas avių maistas, o jos pačios nei gelbstimos, nei girdomos <...>, tik stebima iš šalies ir žiūrima, kaip gudriau pavogti iš jų maisto ir nukirpti jų vilnas“¹⁹. Pirmieji dvasininkijos atsinaujinimo šaukliai pietistai turbūt buvo ne mažiau radikalūs už J. Böhme'ę, kuri dėl jo pažiūrų persekiojo pastorius, į patyčias įtraukdamas viso miestelio tikinčiuosius...

XIX a. pab. ir XX a. pr. krikščionybės krizė buvo gerai pažįstama ir Vydūnui. Dar vaiku būdamas stebėjosi Švento Rašto žinovų (tėvo bičiulių pastorių) pomėgiu kortuoti, rūkyti... K. Donelaičio nė karto nepaminėtais pietistais, kurie būrams lietuvininkams didelio palankumo turbūt nerodė, Vydūnas irgi nesižavėjo: nors meldėsi šie lietuvininkai gimtąja kalba, buvo nepakantūs lietuvių liaudies kultūrai, ypač niekino senąsias dainas kaip pagoniškas ir krikščioniui nederančias, siedami jas netgi su piktosiomis jėgomis.

Nepasitenkinimas oficialiąja krikščionybe ir fanatizmu skatino mąstytojus ir apskritai mąšlius protus visoje Europoje ieškoti dvasinių šaltinių tiek mistikų darbuose, tiek Rytų religijose. Vydūną itin sudomino teosofija, analizavusi visų pasaulio religijų, mistikų idėjas ir šventraščius. 1905 m. Tilžėje įkūręs teosofų draugiją, ilgus metus jai vadovavo. Teosofiją religijotyryninkai šiandien traktuoja kaip savo mokslo pirmtakę, o Vydūną, gvildenusį įvairių religijų idėjas, galima laikyti religijotyros pradininku Lietuvoje. Kaip ir daugelis to meto iškilių mąstytojų, jis domėjosi įvairiomis pasaulio religijomis ir stengėsi išryškinti jose esančias giminingas idėjas, kurios artina žmogų prie Dievo ir žadina sąmoningumą, žmoniškumą – tai pagrindinė jų misija. Tuo metu Vydūnas susidomėjo ir senąja lietuvių religija, jos pasaulėjauta, pasaulėžiūra, kuri lygiai kaip kitos senosios pasaulio religijos padėjo žmonėms sąmoningėti ir artėti prie aukščiausiųjų vertybių. Nors tokių ar panašių idėjų Tolminkiemio parapijos klebonas K. Donelaitis negalėjo išsakyti tiesiogiai, tai jis kūrybiškai išreiškė savo poemoje „Metai“.

Didžių asmenybių gyvenimo ypatumai

Remiantis mokslininkų tyrimais ir jų išvalgomis, galima susidaryti pakankamai aiškų K. Donelaičio asmenybės portretą, nors apie jį išlikusių duomenų maža. Kas kita – Vydūnas: gausu autobiografinių straipsnių, daug laiškų ir jo amžininkų prisiminimų.

K. Donelaitis ir Vydūnas augo gausiose šeimose, abu tėvams buvo antrieji sūnūs. Akivaizdu, kad jų šeimose buvo vertinamas mokslas, skiriama dėmesio vaikų ugdymui, lavinimui, o išugdytas polinkis mokslui ir menui išliko visą gyvenimą. K. Donelaitis vaikystėje skambino fortepijonu ir pianinu, giedojo katedros chore. Vydūnas vaikystėje bandė smuikuoti, groti fleita ir vadovavo šeimos (brolių ir seserų) chorui. Abu augo religingose liuteronų šeimose, kuriose buvo skaitomas Šventas Raštas, meldžiamasi ir giedama. Abu formavosi dvikalbėje aplinkoje; šeimose buvo gerbiamas lietuviškumas, nors dėl socialinių priežasčių vaikams buvo duodami vokiški vardai.

Ir K. Donelaičio, ir Vydūno vaikystė prabėgo šalia didelės girios, kuri, neabejotina, formavo jų estetinius, etinius jausmus. Vydūnas prisimena, kad didelė šalia namų stūksojusi giria jam buvo tarsi neišmaštomai didžios visatos atspindys. Donelaičiams gyvenimas miške (toliau nuo didesnių gyvenviečių ir kelių) padėjo netgi išlikti – beveik niekieno nelankomose vietovėse maro išvengti buvo nepalyginti lengviau. K. Donelaičio ir Vydūno vaikystė nelepino nei dideliais turtais, nei nerūpestingais žaidimais. Abiem teko patirti žemės ūkio darbų prakaito skonį. Aišku, kur kas daugiau – K. Donelaičiui. Kad ir nelengvu keliu eidami, abu siekė mokslo, o įgytas žinias ir suvokimą norėjo nešti savo tautiečiams. Dvasinio augimo ir estetiniai poreikiai juos lydėjo visą gyvenimą. Vydūnas Tilžėje mėgo atvykusiems svečiams pagroti arfa, K. Donelaitis – vargonais; abu buvo gabūs muzikai ir yra parašę ar savaip perkūrę ne vieną religinę giesmę.

Lutzas Friedrichas Wilhelmas Wenau pabrėžia, kad K. Donelaitis nieko kito taip netroškęs, kaip gauti parapiją, ir tai sieja su K. Donelaičio pašaukimu. Gauti parapiją jam padėjo turbūt ne tik gabumai, bet ir sėkmė. Jį, anot kunigo Dariaus Petkūno, dauguma Tolminkiemio parapijiečių mylėjo ir gerbė. „Kadangi buvo pasišventęs dvasininkas, greitai pelnė parapijiečių pasitikėjimą ir simpatijas“²⁰. Vydūnas pašaukimą ir savo misiją matė kūryboje ir kultūrinėje veikloje. Pasišventę savo pasirinktai tarnystei, Vydūnas ir K. Donelaitis stengėsi mokyti kitus ne tik žodžiais, bet ir pavyzdžiu. Galima teigti, kad abu buvo ryškaus žmoniškumo asmenybės, ir žmoniškumą, dorą išskyrė kaip svarbiausiąjį lietuvių bruožą, netgi jų misiją. Moralinį Vydūno pavyzdį ne vienas tarpukario Lietuvoje yra traktavęs kaip šventumą ir yra palyginęs netgi su Kristumi.

Abu buvo be galo darbštūs. Viską, ką darė K. Donelaitis ir Vydūnas, jie darė su įkvėpimu ir visišku atsidėjimu. K. Donelaičio pomėgis sodininkystei, o vėliau – muzikos instrumentų meistravimui, sudėtingų optinių ir kitokių prietaisų konstravimui

daugelį stebina ir šiandien... Vydūno veiklos sričių ir padarytų darbų gausa stebina lygiai taip pat: parašė apie tris dešimtis filosofinio turinio veikalų, apie tris dešimtis dramų ir ne mažiau nedidelės apimties kūrinėlių (apysakėlių, poemų, eilėraščių), parengė dešimtis spektaklių ir koncertų su Tilžės lietuvių giedotojų draugija. O kur dar trys jo leisti ir beveik vien paties prirašyti žurnalai, begalė straipsnių periodinėje spaudoje, aktyvus dalyvavimas visuomeninėse organizacijose... Vydūnas visą dėmesį sutelkė siekdamas padėti lietuvių tautai dvasinio augimo kelyje – šiam tikslui tarnavo ir jo vadovaujamas Tilžės giedotojų choras, ir jo dramaturgija, ir jo filosofiniai veikalai, paskaitos, straipsniai...

Abu kūrėjai buvo neabejingi socialinėms aktualijoms, mėgo bendrauti su žmonėmis ir buvo geri oratoriai. „Kristijonas buvęs iškalbus, energingas, jo pamokslai žavėję ne gražbyliavimu, o giliu ir intriguojančiu turiniu“²¹. K. Donelaitis savo laiške Johannui Gottfriedui Jordanui teigė, kad „kiekvienas didis menininkas privalęs būti ištikimas savo amžiaus sūnus ir atsilipti į opiausias jo aktualijas“, ir svarstė, kaip būtų rašęs jo amžiaus negandų apsuptas Vergilijus. Vinco Kuzmicko nuomone, K. Donelaitis jaunatvišku tikėjimu manė galėsiąs lietuvininkus paveikti, juos ragindamas mokytis rašto, amatų. Paveikti tautiečius savo žodžiu manė ir Vydūnas: nusprendęs lietuviškumui tarnauti kaip rašytojas, gilinosi į įvairias mokslo sritis, kad savo raštais galėtų kuo daugiau gero duoti kitiems – padėti tautos žmonėms tapti sąmoningesniais.

K. Donelaitis ir Vydūnas buvo laisvos ir drąsios, nekonformistiškos asmenybės. Pasak V. Kavolio, K. Donelaitis lyg ir ginčijasi su Dievu, jo religinės pažiūros nėra tokios, kaip skelbia „krikščionių Dievas“. Šį K. Donelaičio nepriklausomumą ir pasitikėjimą savo sąžine bei sąmone kultūrologas sieja su protestantiškąja tradicija. F. O. Tetzneris K. Donelaitį – asmenybę ir poetą – apibūdina kaip „savituolį“, itin savotišką, modernų kūrėją, kuris nieieškojo publikos ir jos pripažinimo, literatūrinės pasaulio šlovės; tai buvo „žmogus ne pagal pasaulio madą“. L. F. W. Wenau primena Prūsijos analuose aprašytą epizodą, kuris rodo didelę K. Donelaičio drąsą ir išradingumą, kai, rusams įsakius minėti Aleksandro Nevskio šventę ir pagarsinti jo nuopelnus, parapijiečiams bažnyčioje prakalbo apie tai, ką žinąs – apie nedorąjį kalvį Aleksandrą. K. Donelaitis apibūdinamas kaip veržlaus charakterio, nenustygstąs vietoje, itin temperamentingas žmogus. Jo įrašai apie savo parapijiečių nuodėmingą gyvenimą ir kovą, bylinėjantis dėl žemės su dvarininku Ruigiu, rodo jo tiesumą, atkaklumą, kartais – pernelyg didelį įsiskarščiavimą, parenkant ne pačius gražiausius epitetus.

Kunigas S. Yla, remdamasis „Metais“ ir jų autoriaus pasisakymais apie save ir kitų nuomone apie jį, pamėgino nupiešti psichologinį K. Donelaičio portretą, įvardydamas jo sangvinišką temperamentą, lietuvišką sąmonę ir jo, kaip sielovadininko, pašaukimą. Jis išryškina tokias K. Donelaičio savybes kaip gyvenimiškumą, gyvumą, pastabumą, atvirumą tikrovei, jos išgyvenimą visais penkiais pojūčiais, lengvumą, smagumą, spalvingumą, žodingumą, darbštumą, pomėgių įvairumą, karštumą, dvasinį judrumą, kovingumą, patriotiškumą, lietuviškąjį religingumą. Pasak Marijos Stankus-Saulaitės, „Donelaičio viltis, narsa, teisingumas, jautrumas, darbštumas, jo žodžiai ir mintys – ir yra Donelaičio palikimas, jo saulė ateinančioms kartoms“²².

Daugelis K. Donelaičio charakterio apibūdinimų turbūt tiktų ir Vydūnui. Vis dėlto Tilžės mąstytojas gyvenime labiau pasižymėjo romumu, o jo „kovingumas“ buvo panašesnis į ramią gandiškąją laikyseną – tuo jis stebino netgi vokiečių valdininkus (jį suimant, kalinant). Buvo itin tolerantiškas, stengėsi kituose pastebėti teigiamas savybes, gilinosi daugiau į vidinį žmogaus gyvenimą, sudėtingus tautos ir visos žmonijos būties aspektus. Vydūnas, nors autoritetų neneigė, manė, kad žmogus neturėtų jokių žinių aklai iš kitų priimti, bet visa prieš tai pats permąstyti. Ir nevengė kritikos ar tiesaus atsakymo – ypač tiems, kurie piktinosi jo nuostatomis ir idėjomis, jų nė neišmanydami ar žvelgdami per itin siaurą (neretai fanatišką) pažiūrą prizmę.

K. Donelaitis būrams, o Vydūnas daugeliui paprastų žmonių atrodė labai savitas, keistas... Vydūnas – ir dėl išskirtinės išvaizdos, gyvenimo būdo, vegetarizmo. Abu kūrė remdamiesi giliausiomis savo vidinėmis galiomis, todėl jų kūryba, idėjos nesensta. Abu kūrėjai rašė gimtąja kalba, nors geriau gebėjo kurti vokiečių – ta kalba, kuria mokėsi, studijavo, kurios kultūrą gerai pažino ir kuria rašant galėjo juos aplankyti nepalyginti didesnis pripažinimas ir įvertinimas...

K. Donelaičio „Metai“ ir Vydūno knyga „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“

Svarstant, kodėl K. Donelaitis užrašuose net neužsimena apie savo hegzametro parašytą veikalą, o kaip palikimą ainiams mini skiepytus vaismedžius ir sodą, tenka suabejoti kai kurių literatūrologų minima priežastimi – „Metų“ autoriaus kuklumu. Sunku patikėti, kad jis nebūtų suvokęs savo kūrinio išliekamosios vertės.

Tačiau K. Donelaitis galėjo pagrįstai baimintis, kad kolonistų nežmoniškumą vaizduojančiu kūriniu užsitrauks didelių bėdų ir senatvėje liks be parapijos ir be duonos kąsnio, taip pat nemalonių užtrauks ir savo artimiesiems. Vokiškai rašytame laiške K. Donelaičio atsargumas paremtas socialine patirtimi: „Juk žinai, kaip dabar reikia, kad tarp ponų kalbi ar ką sakai, – reikia saugotis. Juk girdėjome, kaip Krizui pasidarė“²³. Turbūt dėl panašių priežasčių Liudvikas Rėza iš „Metų“ pašalino eilutes, kuriose ypač negražiai buvo atsiliepiama apie kolonistus bei ponus.

V. Kuzmickas, bandydamas suvokti K. Donelaičio gyvenimo patirtį ir „Metų“ rašymo motyvus, kaip vieną jų mini autoriaus norą bent meniniu žodžiu iškeikti ponus už lietuvininkams darytas skriaudas ir jų žeminimą. Jo nuomone, dar vaikystėje matyti žiaurūs baudžiatvės vaizdai ir įvairūs su lietuvių žeminimu susiję įspūdžiai taip įsirėžė, kad „ir po daugelio metų neatlėgo skausmas bei įtūžis, ir Lauro lūpomis jis išliejo visa, kas buvo iš mažens susitelkę“²⁴.

K. Donelaitis, pasak J. Griniaus, buvo ryžtingas žmogus ir stengėsi prasimušti į

viešumą. Juk jam dar gyvam esant į vokiečių kalbą išverstas keturis kartus trumpesnis „Metų“ variantas, nors atspausdintas nebuvo. Priešasčių galėjo būti ne viena, pavyzdžiui, leidinio redaktorius galėjęs išsigąsti, kad „niekas lig tol Prūsijoje nebuvo atvirai kritikavęs pareigūnų karališkuose dvaruose“ ir Dievo vardu kalbėjęs „apie žmonių prigimtą lygybę ir gyvenimo neteisybes“²⁵.

K. Donelaitis negalėjo nežinoti, kuo gali jam atsirūgti kolonistų kritika „Metuose“, nes 1749 m. išleistas karaliaus „Fridricho II įsakymas akylai ir griežtai cenzūruoti visas Prūsijoje išleidžiamas knygas ir brošiūras galiojo ligi valdovo mirties ir tiesiogiai lietė K. Donelaitį, kaip poetą“²⁶. Pasak V. Kuzmicko, karaliaus įsakymu be teismo ir atgailos Glaco pastorius buvo pakartas tik už tai, kad per vieno kareivio išpažintį šiam jo dezertyravimo neįvardijo baisia, Dievo neat leidžiama nuodėme. V. Kuzmickas aprašo, kaip dėl ponų kritikos nukentėjo – tapo kankiniu ir patyčių objektu – vokiečių rašytojas F. D. Schubartas.

K. Donelaitis savo kūrinuose pavaizdavo tik mažą lietuvininkų patirtų skriaudų dalį ir brutalų kolonistų elgesį, kartu parodė lietuvių kalbos ir valstietiškos pasaulėjautos grožį. Vydūnas istoriosofiniame veikle „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ aptarė tiek vokiečių, tiek lietuvių kultūrinį savitumą ir išryškino germanizacijos pasekmes, teigdamas prigimtą kiekvieno žmogaus teisę būti savimi, išlaikant tautinę tapatybę, nes tai esąs asmens dvasinio atsparumo ir žmoniškumo pamatas.

Vokiečių nacionalistai buvo nepatenkinti aktyvia, tautinį sąmoningumą žadinančia Vydūno veikla. Juos papiktino 1932 m. Vydūno išleista istoriosofinė knyga apie lietuvių ir vokiečių santykius. 1934 m. pradžioje policija knygą uždraudė. Radę pretekstą, 1938 m. kovo mėnesį Vydūną suėmė, uždarė kalėjime. Nors Vydūnas po kelių mėnesių (pasaulio šviesuomenei protestuojant) iš kalėjimo buvo paleistas, jo bylos nenutraukė, tik kelerius metus „atidėliojo“...

Abu aptariamieji autoriai skirtingais išraiškos būdais atskleidė savo tėvynainių gyvenimą Prūsijoje germanizacijos sąlygomis. Suprantama, kad tuo metu germanizaciją vykdančioms valstybės veikėjams tokia kritika patikti negalėjo. Vydūno veikalui ir šiandien stebisi patys vokiečiai, nesuvokdami, kaip jis tokiu metu apskritai buvo parašytas. Taip pat žavisi K. Donelaičio talentu ir drąsa, liudijant lietuvių kalbos turtingumą ir skaudžius Prūsijos istorijos puslapius...

K. Donelaičio ir Vydūno lietuviškumas

Vydūnas kaip patį svarbiausią K. Donelaičio kūrybos bruožą išskiria lietuviškumą, lietuvišką mąstymą. Apie jo lietuviškumą kalba ir vokiečiai, laikydami K. Donelaitį „pernelyg lietuvišku“. Anot Hermanno Buddensiego, „Metai“ yra „tikras lietuvių tautos atvaizdas“²⁷. Lietuviškumą K. Donelaitis puoselėjo pats ir tai ragino daryti kitus, nes,

kaip ir Vydūnas, lietuviybę siejo su dorovingumu. V. Daujotytė teigia, kad „lietuviškos išminties gija mūsų poezijoje pirmiausia eina iš K. Donelaičio“, o ją pratęsia Vydūnas²⁸. Toji lietuviškoji išmintis pirmiausia remiasi lietuviška pasaulėjauta, lietuvišku pasaulėvaizdžiu ir atitinkama žmogaus samprata. „Metuose“ galime pajusti „nepaprastai vieningą savimonę, begalinį visko (žmonių, gyvūnų, gamtos, erdvės, laiko) sąryšingumą, gyvenimo tikslingumą“²⁹. Ši vienovės idėja itin ryški ir nuolatos akcentuojama Vydūno filosofijoje ir grožinėje kūryboje.

Anot Algimanto Radzevičiaus, K. Donelaičio „Metuose“ visai kitoks pasaulėvaizdis (pasaulio ir Dievo, gamtinio ir antgamtinio prado santykiai) nei viduramžių ir vėlesnėje teologijoje ir filosofijoje. K. Donelaičių literatūrologas sieja su Renesanso kultūra – jos ryškiu humanistiniu ir etiniu, etniniu pobūdžiu, jungiant senąsias („pagoniškas“) tradicijas ir krikščionišką patirtį. A. Radzevičius išskiria daug K. Donelaičio mąstymo ypatumų, kurie išreiškia kitokią požiūrį į pasaulį nei tvirtinamas Biblijos ir krikščionybės. Tai visų pirma kasdieniško darbo reabilitavimas (Bažnyčia jį traktavo kaip bausmę už nuodėmes), jį laikant egzistencijos sąlyga ir netgi laimės, sveikatos šaltiniu; ilgaamžių etninių papročių, pramogų ir švenčių pateisinimas (Bažnyčia visa tai vienareikšmiškai smerkė), atmetant tik savitikslių linksminimąsi; žmogaus sąmoningumo, aktyvumo, saviraiškos skatinimas (Bažnyčia puoselėjant pasyvumą ir nuolankumą); individo savigarbos ir žmogiškojo orumo, drąsos gynimas (Bažnyčia puoselėjant paklusnumą ir nusižeminimą); žmogaus savarankiško požiūrio į pasaulį ir save teigimas (Bažnyčia, ypač Vatikanui, primetant autoritarišką mąstymą); panteistinė pasaulėžiūra ir Dievo emanacijos teorija (atmetant teologinį hierarchinį pasaulio modelį ir pripažįstant pasaulio vienovės koncepciją); kūno ir žemiškųjų gėrybių reabilitavimas (ignoruoiant viduramžišką krikščioniškąjį kūno ir sielos antagonizmą); Dievo malonės ir pasaulio harmonijos išryškinimas (atsisakant *Dievo rūstybės* idėjos); natūralios gyvenamosios aukštinimas, kūno sveikatos svarbos pripažinimas ir kt. A. Radzevičius žvelgia ir į giliausius K. Donelaičio „Metų“ klodus – mitologinius poemos aspektus, kurie atsiskleidžia jo sukurtame mitologiniame pasaulėvaizdyje: tai žmogaus ir gamtos vienovė, gamtos ir žmogaus gyvenimo cikliškumas, antropomorfinė saulės ir vėjo, vabzdžių ir paukščių samprata, savaip interpretuojamų bibliinių mitų atpasakojimas. Toks mitologinis K. Donelaičio pasaulėvaizdis esąs susijęs su tradiciniais lietuvių papročiais ir archajiniais tikėjimais³⁰.

Ne Biblija, ne Bažnyčia ir juolab ne uolūs krikščionys pietistai yra svarbiausieji etiniai K. Donelaičio „Metų“ autoritetai, bet tiesiog gamta. Ponų ir kai kurių būrų nedorovingumui K. Donelaitis priešina gamtą, pirmiausia pavyzdžiu rodydamas paukščių gyvenimą. Literatūrologas Rimvydas Šilbajoris teigia, kad K. Donelaičiui „pasaulis tampa šventove“, tačiau tai nėra simbolinė mistinio ar amžinojo gyvenimo alegorija. „Anaiptol, kaip tik per žemę su visu jos žemiškumu ir apsiereiškia dieviška būtis: nieko nėra tikresnio už augalą, molį, mėšlą, taigi už Dievo malonę čia ir dabar, žemėje“³¹. Tikrąsias K. Donelaičio pažiūras atskleidžia ir jo vokiškai parašytas eilėraštis:

Argi žmogus vien tur apverkt skriaudas patirtas

Ir be drąsos, vilties tik dirbti amžinai?

O ne! Pasaulis jam būt rojumi paskirtas,

*Bet ne, kaip Heraklitui, vis ašarot liūdnei*³².

Vydūnas savo grožinėje kūryboje pasaulėžiūrai skyrė ypatingą dėmesį – tiek atskleisdamas mąstymo ir nuostatų įtaką žmogaus gyvenimui, likimui, tiek kritikuodamas negatyvius krikščioniškosios pasaulėžiūros aspektus, tiek kurdamas savitus lietuviybės atsparumo mitus. „Metuose“ išryškintos gamtos stichijos (oras, vanduo, žemė, ugnis), daugelis mitologinių archetipų (saulė, dangus, vėjas, paukščiai) ir muzikiniai garsai itin dažnai sutinkami ir Vydūno kūryboje.

Vydūnas Kristijoną Donelaitį ir Mikalojų Konstantiną Čiurlionį vadino genialiais lietuviškumo esmę išreiškusiais kūrėjais. Į šias gretas turbūt reikia įrašyti ir patį Vydūną. Jis genialumą aiškina kaip kūrėjo esmės, kurioje glūdi ir tautinė savastis, atsiskleidimą kūryboje. Literatūrinė kūryba ypatinga dar ir tuo, kad pačioje kalboje slypi savita išmintis. „Literatūra yra prasidėjusi ne savyje, o dar prieš save, prasidėjusi kalboje, mituose, mitiniame mąstyme, ikižodiniame ir žodiniame pasakojime apie gyvenimą“³³, – tvirtina V. Daujotytė. Taigi net sąmoningai to nesiekdami genialūs kūrėjai, mąstydami ir rašydami lietuviškai, puoselėja dvasinę savo tautos gyvybę, stiprina jos žmoniškumo kultūrą ir savo darbais padeda jai išlikti.

¹Kluis M., Arelis P. K. Donelaitis ir urbanistinė kultūra // Darbai apie Kristijoną Donelaitį. – Vilnius: Vaga, 1993. – P. 100.

²Yla S. Kristijonas Donelaitis: rašytojo tapatybės beiškant // Egzodo Donelaitis. – Vilnius, Aidai, 2001. – P. 316.

³Kavolis V. Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje. – Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992. – P. 53.

⁴Daujotytė V. K. Donelaičio lietuviškoji išmintis // Darbai apie Kristijoną Donelaitį. – P. 27.

⁵Maciūnas V. Žvilgsnis į Donelaitį po dviejų šimtų metų // Darbai apie Kristijoną Donelaitį. – P. 201.

⁶Bagdonavičius V. Kristijonas Donelaitis Vydūno akimis // Kultūros barai. – 2014. – Nr. 4. – P. 78.

⁷Vydūnas. Žvilgis į gyvenimo gelmes. II. Kultūra – gyvenimo kūrimo tęsinys. –

Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008. – P. 180.

[8](#)Vydūnas. Žvilgis į gyvenimo gelmes. – P. 179.

[9](#)Žukas S. „Bet kam ta visa sakmė?“ // Pergalė. – 1984. – Nr. 10. – P. 137.

[10](#)Vydūnas. Gyvenimas prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis. – Kaunas: Print easy, 2014. – P. 45.

[11](#)Gineitis L. Kristijono Donelaičio aplinka. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. – P. 35.

[12](#)Sinkevičienė R. K. Donelaitis J. Bobrovskio „Lietuviškuose fortepionuose“ // Darbai apie Kristijoną Donelaitį. – P. 276.

[13](#)Biržiška M. Duonelaičio gyvenimas ir raštai. – Kaunas: „Vairo“ bendrovė, 1927. – P. 14–15.

[14](#)Гручинская Н. О. Ангел Силезкий и немецкая мистика // Ангелус Силезиус: Херувимский странник. – Санкт-Петербург: Наука, 1999. – P. 33–34.

[15](#)Gineitis L. Kristijono Donelaičio aplinka. – P. 56.

[16](#)Tatarkiewicz W. Filosofijos istorija. I d. – Vilnius: Alma littera, 2001. – P. 353.

[17](#)Radzevičius A. Klasiko kūrybos slėpiniai. Donelaitis ir Renesansas. – Kaunas: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. – P. 109.

[18](#)Donelaitis K. Raštai. – Vilnius: Vaga, 1977. – P. 435.

[19](#)Бёме Я. О тройственной жизни человека. – Санкт-Петербург, 2007. – P. 393.

[20](#)Petkūnas D. Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla, teologiniai motyvai „Metuose“ ir kituose raštuose // Biblija ir literatūra. Žurnalo „Tiltai“ priedas: Mokslo darbai. – Nr. 27. – 2005. – P. 70.

[21](#)Kuzmickas V. Kristijonas Donelaitis. – Vilnius: Vaga, 1983. – P. 128.

[22](#)Stankus-Saulaitė M. Kristijono Donelaičio saulės // Egzodo Donelaitis. – P. 379.

[23](#)Donelaitis K. Raštai. – P. 277.

[24](#)Kuzmickas V. Kristijonas Donelaitis. – P. 47.

- [25](#)Grinius J. Kristijono Donelaičio sužalotas veidas // Egzodo Donelaitis. – P. 296.
- [26](#)Kuzmickas V. Kristijonas Donelaitis. – P. 113.
- [27](#)Buddensiegas H. Kristijono Donelaičio gyvenimas ir veikalas laiko fone // Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002. – P. 178.
- [28](#)Daujotytė V. K. Donelaičio lietuviškoji išmintis // Darbai apie Kristijoną Donelaitį. – P. 27.
- [29](#)Daujotytė V. Tautos žodžio lemtys. – Vilnius: Vaga, 1990. – P. 59.
- [30](#)Radzevičius A. Klasiko kūrybos slėpiniai. Donelaitis ir Renesansas. – P. 73–190.
- [31](#)Šilbajoris R. Teksto plotmių santykiai Donelaičio „Metuose“ // Egzodo Donelaitis. – P. 413.
- [32](#)Tetzneris F. Kristijonas Donelaitis ir jo laikas // Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį. – P. 123.
- [33](#)Daujotytė V. Literatūros fenomenologija: problemikos kontūrai. – Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003. – P. 64.